www.prepp.in

Prepp
Your Personal Exams Guide

UPSC CSE 2017 MAINS PAPER 6 NOVEMBER 03, 2017 SANSKRIT OPTIONAL PAPER - I QUESTION PAPER

वियोज्य *DETACHABLE*

संस्कृतम् (प्रथमं प्रश्नपत्रम्)
(साहित्यम्)

SANSKRIT (Paper I)
(LITERATURE)

समयः होरात्रयम् (घंटा-त्रयम्) *Time Allowed : Three Hours*	पूर्णांकाः 250 *Maximum Marks : 250*

प्रश्नपत्र-संपृक्ताः विशेषनिर्देशाः

कृपया प्रश्नोत्तरलेखनपूर्वं निम्नलिखितनिर्देशाः सावधानतया पठनीयाः ।

खण्डद्वयेषु विभाजिताः **अष्ट-प्रश्नाः** ।

परीक्षार्थिभिः **पञ्चैव** प्रश्नाः समाधेयाः ।

प्रश्नसंख्या **1** तथा **5** अनिवार्ये । शेषप्रश्नेषु **त्रयाणां** समाधानं प्रदेयम् । तत्र प्रत्येकखंडात् **एकम् अवश्यं** करणीयम् ।

प्रत्येक-प्रश्नस्य तस्य भागस्य च अङ्काः तत्रैव निर्दिष्टाः ।

प्रश्नसंख्या **1, 5** तथा **8 संस्कृतभाषयैव** समाधेयाः । शेष-प्रश्नानां समाधानं यथेच्छं संस्कृतभाषया अथवा प्रवेशपत्रे स्वीकृत-भाषया करणीयम् । संस्कृतभाषा देवनागरी-लिप्या एव लेखनीया ।

प्रश्नोत्तरस्य शब्दसीमा यदि निर्धारिता तर्हि सा सीमा पालनीया ।

प्रश्नक्रमानुसारमेव क्रमेण प्रश्नोत्तराणि प्रदेयानि । यदि उत्तरपुस्तिकायां किमपि पृष्ठं रिक्तं (अलिखितं) स्यात् तर्हि तत्र स्पष्टरूपेण अनुलोम-विलोमरेखा (×) विधेया । अंशतः प्रदत्तं प्रश्नोत्तरमपि संपूर्णप्रश्नोत्तरवत् परिगणितं भविष्यति ।

QUESTION PAPER SPECIFIC INSTRUCTIONS

Please read each of the following instructions carefully before attempting questions.

There are **EIGHT** questions divided in **TWO SECTIONS**.

Candidate has to attempt **FIVE** questions in all.

Question Nos. **1** and **5** are compulsory and out of the remaining, **THREE** are to be attempted choosing at least **ONE** question from each Section.

The number of marks carried by a question/part is indicated against it.

Question Nos. **1, 5** and **8** must be answered in **SANSKRIT** and the remaining questions must be answered either in **SANSKRIT** or in the medium authorized in the Admission Certificate. Answer written in **SANSKRIT** must be in Devanagari script.

Word limit in questions, wherever specified, should be adhered to.

Attempts of questions shall be counted in sequential order. Unless struck off, attempt of a question shall be counted even if attempted partly. Any page or portion of the page left blank in the Question-cum-Answer Booklet must be clearly struck off.

www.prepp.in

Prepp
Your Personal Exams Guide

खण्डः 'A' SECTION 'A'

1. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः ।
Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language) 1×10=10

1. (a) अधोनिर्दिष्टाः सर्वे प्रश्नाः **संस्कृतभाषया** 2-3 पंक्तिभिः समाधेयाः --
(i) 'ए, भ, व'– वर्णानाम् उच्चारणस्थानानि लेख्यानि ।
(ii) का वृद्धिसंज्ञा ? वृद्धिसंज्ञा-विधायकं सूत्रं लिख्यताम् ।
(iii) 'झश्'– प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः ।
(iv) 'संयोग'-संज्ञा-स्वरूपं स्पष्टीक्रियताम् ।
(v) 'गुरु+आदेशः'– सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिकार्यं विधेयम् ।
(vi) 'वाङ्मयम्'– सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिविच्छेदः कार्यः ।
(vii) 'प्राचार्यः'- विग्रहपूर्वकं समासनाम लिखत ।
(viii) 'रूपवती भार्या यस्य सः'– समासनामोल्लेखपूर्वकं समासो विधीयताम् ।
(ix) 'सर्वे जनाः सुखिनः भवन्तु' – वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।
(x) 'बालकाः मां पश्यन्ति'– वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।

1. (b) अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां विभक्तिप्रयोगस्य औचित्यं सूत्रोल्लेखपूर्वकं **संस्कृतभाषया** निर्णयम् — 2×5=10
(i) गां दोग्धि पयः ।
(ii) स फलेभ्यः याति ।
(iii) कामात् क्रोधोऽभिजायते ।
(iv) विद्यार्थी अध्ययनेन वसति ।
(v) रामे वनं गते दशरथः प्राणान् तत्याज ।

1. (c) अधोलिखितानां सूत्राणाम् अर्थोदाहरणानि **संस्कृतेन** 3-4 पंक्तिभिः लेख्यानि · 2×5=10
(i) मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ।
(ii) लोपः शाकल्यस्य ।
(iii) कर्तुरीप्सिततमं कर्म ।
(iv) उपपदमतिङ् ।
(v) हशि च ।

1. (d) संस्कृतभाषायाः सन्धि-प्रक्रियाम् आश्रित्य ध्वनि-परिवर्तन-व्याख्यानं संस्कृतेन प्रस्तूयताम् । 10

1. (e) संस्कृत-गीतिकाव्य-परम्परायाः सम्यक् समीक्षणं विधीयताम् । 10

2. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —

2. (a) वैदिकसंस्कृत-लौकिकसंस्कृतयोः साम्यं वैषम्यं च सम्यक् विविच्यताम् ।
Explain aptly the similarities and dissimilarities between Vedic Sanskrit and Classical Sanskrit languages. 20

2. (b) भाषाविज्ञानाय पाणिनेर्वैयाकरणस्य योगदानं प्रकाश्यताम् ।
Throw light on the contribution of the grammarian Panini to linguistics. 15

2. (c) संस्कृत-काव्यशास्त्रे प्रतिपादितानि काव्यप्रयोजनानि विवेचयत ।
Explain Kāvya-prayojanāni as mentioned in Sanskrit poetics. 15

3. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः –
Answer all of the following : ---

3. (a) काव्यात्म-विवेचन-सन्दर्भे ध्वनिसिद्धान्तस्य प्रतिपादनं समीचीनतया विमृश्यताम् ।
Elucidate the doctrine of Dhvani properly with reference to discussion on the soul of poetry. 20

www.prepp.in
Prepp
Your Personal Exams Guide

3. (b) रामायण-महाभारतयोः तुलनात्मकं विवेचनं विधीयताम् ।
Establish a comparative interpretation between Ramayana and Mahabharata. 15

3. (c) लक्षणायाः स्वरूपं सोदाहरणं प्रतिपाद्यताम् ।
Explain with examples characteristics of 'Lakshanā'. 15

4. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः
Answer all of the following : --

4. (a) बृहत्त्रयी-महाकाव्यानां विविधाः विशेषताः तुलनात्मकरूपेण विचारणीयाः ।
Explain comparatively various characteristics of Brihattrayī-Mahākāvyas. 20

4. (b) 'उत्तरे रामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते' सदुक्तिरियं सम्यक् समीक्ष्यताम् ।
Explain properly the good saying 'उत्तरे रामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते' । 15

4. (c) बाण-काव्यविषये 'बाणोच्छिष्टं जगत् सर्वम्' इति भणितिः विमर्शनीया ।
Elucidate the saying 'बाणोच्छिष्टं जगत् सर्वम्' about the poetry of Bāṇa. 15

खण्डः 'B' SECTION 'B'

5. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः **संस्कृतभाषया** समाधेयाः । (150 शब्दैः)
Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language) (150 words)

5. (a) धर्मपुरुषार्थमाश्रित्य निबन्धमेकं संस्कृतेन लिख्यताम् । 10

5. (b) षोडशसंस्कारेषु विवाहसंस्कारस्य स्वरूपं महत्त्वं च प्रतिपादयत । 10

5. (c) भारतीयजीवनपद्धतौ ब्रह्मचर्याश्रमस्य महत्त्वं निरूपणीयम् । 10

5. (d) प्राचीनभारते मूर्तिकलायाः विकासं प्रकाशयत । 10

5. (e) पुरातनभारते वास्तुविज्ञानम् इत्यधिकृत्य एकः लेखः लेखनीयः । 10

6. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः
Answer all of the following : —

6. (a) विविधानां भारतीयदर्शनानां मतान्याश्रित्य सृष्टिरचनास्वरूपं निरूपणीयम् ।
Analyse the form of creation according to opinions of different Indian philosophies. 20

6. (b) योगदर्शनानुसारम् अष्टाङ्गिको योगः सुष्ठु प्रतिपाद्यताम् ।
Discuss well the eight types of yoga according to yoga philosophy. 15

6. (c) बौद्धदर्शन-प्रतिपादितं प्रतीत्यसमुत्पादवादं विशदयत ।
Clarify the theory of 'प्रतीत्यसमुत्पाद' as propagated in Bauddha philosophy. 15

7. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —

7. (a) वेदान्तदर्शनानुरूपं 'ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या' इति वचनं व्याख्यायताम् ।
Explain 'ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या' in accordance with Vedanta philosophy. 20

7. (b) श्रीमद्भगवद्गीता-प्रतिपादितः कर्मयोगः निबन्धरूपेण स्पष्टीक्रियताम् ।
Elucidate the theory of 'Karmayoga' as propagated in Shrimad-Bhagavadgita, in an essay form. 15

7. (c) 'प्राचीनभारते सैन्यविज्ञानस्य विकासः' इत्यधिकृत्य एका टिप्पणी लेख्या ।
Write a note on 'The Development of Military Science in Ancient India'. 15

www.prepp.in

Prepp
Your Personal Exams Guide

8. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतेन समाधेयाः

Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language)

8. (a) अधोलिखित-सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या **स्वेन संस्कृतेन** दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिः भवेत् 5×5=25

कविशब्दस्य मौलिको व्यापकश्चार्थोऽस्ति 'इन्द्रियगोचरतत्त्वानां साक्षात्कर्ता पुरुषः' इति। 'कवयः क्रान्तदर्शिनः' इति निरुक्तशास्त्रोक्तिः। ऋषिशब्दस्यापि अयमेव महत्त्वपूर्णोऽर्थः। अध्यात्म-शास्त्रमर्मज्ञस्य विदुषः प्राचीनमभिधानं 'कविः' इत्येवास्ति। एतस्मिंश्चैवार्थेऽस्य शब्दस्य प्रयोगो न केवलं गीतायाम् उपनिषत्स्वेवोपलभ्यते प्रत्युत संहितास्वपि महनीयोऽयं शब्द एतस्मिन्नेवार्थे बहुलं प्रयुज्यमान उपलभ्यते। उक्तं हि कठोपनिषदि --

''क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया। दुर्गं पथस्तत् कवयो वदन्ति ॥''

इदं चापि विशेषतो ध्येयं यत् परब्रह्मार्थे कविशब्दप्रयोगो बहुत्र समुपलभ्यते, यथा ईशावास्योपनिषदि -
''कविर्मनीषी परिभूः स्वयम्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधात् शाश्वतीभ्यः समाभ्यः।''

उपनिषदां स्वरे एव स्वं स्वरं मेलयन्ती श्रीमद्भगवद्गीताऽपि गायति
''कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद् यः।''

(i) 'कवि'शब्दस्य मौलिकः अर्थः कः ?

(ii) 'कवि'शब्दस्य अध्यात्मशास्त्रमर्मज्ञरूपः अर्थः कुत्र कुत्र उपलभ्यते ?

(iii) कठोपनिषदि दुर्गमः अध्यात्ममार्गः केन उपमितः अस्ति ?

(iv) ईशावास्योपनिषदनुसारेण परब्रह्मरूपः कविः किमकरोत् ?

(v) गीतायां कवेः स्वरूपं कीदृशं मतम् ?

8. (b) अधोलिखितं सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्टानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या **स्वेन संस्कृतेन** दीयताम् । प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिः भवेत् 5×5=25

उक्तं हि मेघदूते कालिदासेन ---
''कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा।
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥''

संसारे नियमितरूपेण मानव-जीवन-दशा-परिवर्तनं जायते। 'कुटिलं गच्छतीति जगत्', 'सम्यक् सरतीति संसारः', इति संज्ञाशब्दावपि परिवर्तन-प्रवृत्ति-परिपोषकौ स्तः। एकदा जनः धनधान्यसमृद्धः सन् विविधान् भोगान् भुञ्जानोऽन्यानपि भूयसोऽतिथीन् दीनान् पालयितुं प्रभवति। अन्यदाऽसावेव निःस्वतामुपसन्नो यवानां प्रसृतयेऽप्यन्यदीयद्वारमासादयति। धर्मपुत्रं गविष्ठिरं युधिष्ठिरं को न वेत्ति। यो ह्येकदा सहस्रशोऽतिथीन् सौवर्णपात्रेषु भोजयति, स एवैकदा वैराटं निकेतनमासाद्य त्रिदण्डधारणं विधत्ते, प्रहरिकृत्यं प्रचालयति। गाण्डीव-टङ्कार-सभीकीकृतभटो धनञ्जयोऽपि एकदा वीर-वृन्द-विक्रान्त-विग्रहोऽविद्यत, तथा चासावेव पुमानपि स्त्रीव नटी-कर्म कुर्वाणोऽतिवाहयति जीवनम्। महाराजो हरिश्चन्द्रोऽपि एकदा यदा धनदान-मानादितोषेण क्षुत्पिपासाकुलान् अभ्यागतान् अजीवयत्, स एव चाण्डाल-निकेतनमासाद्य तदादेशं शिरसि निदधानः श्मशानसेवां विधत्ते। अतः सत्यमेवोक्तं ''चक्रवत् परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च।''

(i) मेघदूतानुसारं दशा-परिवर्तनं कथं भवति ?

(ii) जगत्-संसार-शब्दयोः कः अभिप्रेतार्थः ?

(iii) युधिष्ठिर-जीवने दशा-परिवर्तनं कथं जातम् ?

(iv) दुर्दिनेषु आगतेषु अर्जुनः कथं जीवनं यापयामास ?

(v) हरिश्चन्द्रः किं कुर्वाणः दुःखदिनानि सेहे ?